Onderwijs vóór de achtiende eeuw

Het door de Neder-Duits-Gereformeerde kerk (na 1816 Ned. Herv. Kerk) beheerste onderwijs was vooral gericht op de christelijke leer en verder wat de schoolmeester belangrijk vond en zelf beheerste. Dat blijkt uit een inventarisatie van het lesmateriaal in diverse plaatsen in de Achterhoek. Belangrijk was het bijbelsonderricht. Men gaf les uit onder meer: Het Evangelie; De historie van David; De catechismus; De Spreuken van Salomo. Daarnaast was schrijven, lezen en rekenen van belang. De Classis Zutphen van de N.D.G.Kerk doet in 1793 onderzoek bij de christelijke scholen en stelt een rapport op. Zelhem zit er niet bij. Wel Hengelo, Vorden, Hummelo, Etten enz.

Onderstaande boeken werden het meest gebruikt en dat zal ook in Zelhem het geval zijn geweest:
Het ABC-boek; De Geldersche trap der jeugd door B. Cramer; De spelkunst van Hakvoort; Schoolboek van Maas; Cijferingen van Bartjens. Daarnaast couranten en brieven.
Het lezen was meer het leren van woordjes. Grammatica kwam niet snel aan de orde.
De meeste ouders kozen voor lezen en in iets minder aantal ook voor schrijven, maar voor rekenen zijn er nog minder kinderen. De meester moest betaald worden en soms bestond dat voor een deel uit lesgeld en het kon voorkomen dat voor een bepaald vak gewoon extra moet worden betaald.

Het salaris van onderwijzers eind 18e eeuw

De beloningen van de schoolmeesters is in 1794 heel divers. Scholen op het platteland worden dan bestuurd door de kerkenraad van de Nederduits-Gereformeerde kerk alsmede de marken.
Die van Etten krijgt ƒ.68 per jaar.
Die van Hummelo ƒ.62 per jaar van de rentmeester en f.50 van de Marke van Hummelo.
En Hengelo heeft slechts ƒ.50, geen vrije huisvesting en hofje.
Vorden betaalt ƒ.50- en daarbij vrij wonen, een hofje en andere emolumenten.
Aalten spant de kroon met ƒ.100-.

Niet duidelijk uit de opgave is of in alle plaatsen voor de kinderen schoolgeld betaald moet worden, Soms hebben schoolmeesters alleen maar het schoolgeld van de kinderen.

Aalten geeft op dat kinderen die wekelijks schrijven, spellen en lezen leren een stuiver moeten betalen en wanneer zij ook rekenen leren dan twee stuivers.
Kinderen die het niet kunnen betalen kunnen ook naar school, daarvoor draagt de diaconie per jaar totaal ƒ.20- bij.
Alles bij elkaar (salaris + schoolgeld) brengt dat de Aaltense schoolmeester ƒ.250- per jaar op met daar-bij nog vrij wonen en een hofje.
De onderwijzer van de dorpsschool in Zelhem geniet het landelijk traktement van ƒ.35- per jaar.
Die in de Velswijk heeft per jaar ƒ.35- betaald door de Dunsborgermark.
En in Halle heeft de onderwijzer alleen de schoolgelden en emolumenten vanuit de Marke.

Na 1801

Na 1801 verandert alles. Nieuwe wetten en inzichten die in 1806 worden aangepast en tot 1857 geldig blijven. Het "verlichte denken" zorgt ervoor dat het leren gericht wordt op het bevattingsvermogen van het kind. Dat wil niet zeggen dat in Zelhem ineens alles anders en beter wordt. De onderwijzers van vóór 1801 zijn dezelfde als die erna. Niet verwacht kan worden dat zij ineens andere inzichten hebben. De belangrijkste wijziging is wel dat het uitgebreide bijbelse- en godsdienstleerstellige onderwijs niet meer meespeelt. Het onderwijs is openbaar geworden.
De dag beginnen met gebed en bijbellezen is er niet meer bij. Dat is een taak, buiten de school om, voor de Kerk.

Het onderwijs en leermiddelen

Is het een school met één lokaal, dan zitten alle leerlingen van zes tot 12 jaar bij elkaar en het "mentor-systeem" is van toepassing. De oudere en meer gevorderde leerlingen helpen de jongeren op weg met lezen en schrijven en rekenen. In een tweeklassige school zal het niet anders zijn geweest. Het metrieke- of decimalenstelsel zoals dat algemeen genoemd wordt is ingevoerd tijdens het Napoleontische tijdperk. Ontworpen tussen 1790 en 1798 en een verplichte invoering vanaf 1820.
Een brief van de overheid op 10 september 1821 spoort de gemeenten aan onderwijs in het metrieke stelsel op de scholen in te voeren en de onderwijzer zal daarvoor een extra beloning van ƒ.15- per jaar ontvangen.

De raad vergadert er over. Het wordt niet algemeen op de scholen gegeven omdat het niet tot de algemene rekenkunde behoort. De meeste ouders laten alleen onderwijs volgen in lezen en schrijven, maar niet in rekenen. Willen ouders toch dat hun kinderen het metriekestelsel van maten en gewichten leren, dan moeten zij daarvoor een toelage betalen.
In zijn rapport van 1824 aan de districtscommissaris schrijft de burgemeester dat de kwaliteit over het algemeen ongunstig is, behalve in de Velswijk.

Schoolgeld
In 1821 kunnen leerlingen als aanvulling ook les krijgen in het metrie-kestelsel, zodat zij oude en nieuwe maten- en gewichtensysteem kunnen vergelijken. maar dat kost extra schoolgeld. De gemeenteraad vindt die lessen wel belangrijk en stelt voor het extra lesgeld uit de gemeentekas te betalen, zodat de onderwijzer per jaar ƒ.10.50 extra krijgt en de leerlingen niets behoeven bij te dragen. In 1828 is les geven in de nieuwe maten en gewichten het zo genoemde metriekestelsel verplicht. De gemeente koopt alleen een set van circa ƒ.25 voor de dorpsschool. Velswijk valt onder Hengelo en deels onder Zelhem en voor Halle komt de set wanneer de nieuwe school en de nieuw aan te stellen onderwijzer erzijn.

Het schoolgeld is afhankelijk van het onderwijs dat een kind volgt.

In 1827 geeft Zelhem die opgave aan de schoolopziener. Hieronder het lijstje:

1 een leerling die alleen de dagschool in het lezen onderwijs ontvangt betaald wekelijks	*ƒ.0.05*
2 voor een die lezen en schrijven leert	*ƒ.0.05*
3. voor een die daarenboven rekenen leert	*ƒ.0.10*
4. voor de schriften	*ƒ.0.0$^{1/2}$*
5.het schoolgeld voor een leerling die ook het onderwijs in de avondschool geniet en alleen lezen leert	*ƒ.0.11$^{1/2}$*
5a.voor een die lezen en schrijven leert	*ƒ.0.12$^{1/2}$*
5b.voor een die lezen, schrijven en rekenen leert	*ƒ.0.20*

Een treurige toestand voor de arme kinderen van Halle in 1852 schrijft de kerkenraad van Zelhem. In 1842 heeft zij al besloten dat het schoolgeld en zonodig de schoolbehoeften van de arme kinderen door de diaconie betaald zullen worden. In 1852 wil de Halse onderwijzer de arme kinderen geen onderwijs geven ondanks inspanningen van die diaconie. In de toekomst zal de diaconie bepalen welke kinderen vergoeding krijgen. Die kunnen dan naar school en de diaconie betaalt. In 1872 besluit de kerkenraad dat alle arme kinderen, zowel zij die de openbare als de christelijk-nationale school (dorp en Halle-Nijman) bezoeken, bijstand krijgen in het schoolgeld.

Het schoolgeld 1890
De commissie tot regeling van het schoolgeld:

	Bedragen d.d. 18 juni		
klasse	1e kind	2e kind	3e kind
1, 2, 3	0,10	0,05	nihil
4, 5, 6	0,20	0,15	0,10
7, 8, 9	0,30	0,25	0,15
10, 11, 12	0,40	0,30	0,20
13, 14, 15, 16	0,60	0,50	0,40
17, 18, 19, 20	0.80	0,70	0,60
na aanpasing juli	*0,80*	*0.60*	*0,40*
21 – 23	1,00	0,90	0,80
na aanpassing juli	*1,00*	*0,80*	*0,60*

alles per maand.

Personen die niet zijn aangeslagen worden vrijgesteld; evenals zij die meer dan drie kinderen op school hebben. Wie bij ouders of familie woont en niet voor de Hoofdelijke Omslag wordt aangeslagen, doch wel kinderen op school heeft, wordt aangeslagen in de klasse waarin zijn ouders c.q. familie wordt aangeslagen.

Aantallen schoolgaande kinderen in Zelhem

In 1826 wordt een telling gehouden hoeveel kinderen in Zelhem onderwijs krijgen. De vermelde aantallen geven geen duidelijk beeld. In de zomermaanden van 1825 gaan naar de dorpsschool 52 jongens en 40 meisjes, waarvan 2 jongens en 5 meisjes tot de armen behoren.
In de wintermaanden van 1826 zijn het 89 jongens en 59 meisjes waarvan 6 jongens en 5 meisjes arm. Uit de zomer- en winteraantallen blijkt duidelijk dat de oudere kinderen al vroeg op de boerderij en op het land moeten helpen en dan de school verzuimen.

De onderwijswet van 1857

Die is een vervolg op voorgaande wetten en reguleert meer en meer de kennis en kunde van de onderwijzers en daarmee ook het onderwijs.
Met de Wet op het Onderwijs d.d. 8 december 1889 de verordening op het onderwijs betreffende de leervakken vastgesteld.
In Zelhem wordt in 1890 een en ander in een plaatselijke verordening gegoten:
Het onderwijs zal de vakken A t.m. K omvatten.
Voor vak J (gymnastiek) wordt twee jaar uitstel gevraagd.
Vormleer vervalt en handtekenen wordt toegevoegd.
Herhalingsonderwijs van oktober t.m. april zodra tenminste tien leerlingen daarvan gebruik wensen te maken.

Eindleeftijd

De voorzitter stelt tijdens de raadsvergadering van 18 juni 1890 voor de bestaande verordening onveranderd te laten en de leeftijd van het verlaten der school te bepalen op zestien jaar. Raadslid Ruesink is het daar niet mee eens. Het kan aanleiding geven dat het aantal kinderen te groot wordt en dat de gemeente genoodzaakt wordt meer onderwijzers aan te stellen; Hij stelt voor de eind-leeftijd te bepalen op 12 jaar en na enige discussie gaan de overige raadsleden daarin mee.
Ook de hoogte van het schoolgeld komt aan de orde. Als zij de bedragen zien, schiet dat bij de inwoners van Zelhem, Velswijk, Halle in het verkeerde keelgat. Zij tekenen bezwaar aan tegen de leeftijd van gedwongen schoolverlating en de hoogte van het schoolgeld.
In de julivergadering komen beide voorstellen opnieuw aan de orde.

De eindleeftijd schoolverlaters

Er zijn protestbrieven. De eerste komt van J.D. van Dijk en 35 ondertekenaars en luidt als volgt:

Aan den Raad der Gemeente Zelhem

Geven te kennen de ondergetekenden allen inwoners uwer gemeente, vaders van kinderen of belangstellenden in het onderwijs.

Dat zij tot hun verbazing vernomen hebben door U.E. een besluit zou genomen zijn dat kinderen op 12 jarigen leeftijd van de openbare scholen kunnen worden geweerd.

Dat zij deze bepaling een ramp voor de jeugd achten daar de kinderen juist op dien leeftijd de vruchten van het onderwijs beginnen te plukken en niemand die het wel met zijne kinderenmeent hen uit eigen beweging op dien leeftijd te huis zal houden.

Dat hier geen ander, zelfs geen herhalingsonderwijs gegeven wordt.

Dat de meesten der ondertekenaren hunnen kinderen weinig anders, althans niets nuttiger dan goed degelijk onderwijs op hunnen levensweg kunnen medegeven en dat vooral in den tegenwoordigen tijd een zoo groot vereischt is.

Dat wanneer die bepaling eenmaal bestaat niemand hen waarborgt dat die te enige of andertijd zal worden uitgevoerd

Redenen o.a. om U beleefd doch dringend te verzoeken deze bepaling ten spoedigste zonder reserve in te trekken of althans den duur van het onderwijs op 15 jarigen leeftijd te brengen.

De tweede is van G. Kumeling met 37 handtekeningen.

Aan en Raad der gemeente Zelhem

De ondertekenden, inwoners deze gemeente, hoofden van gezinnen of ouders van schoolgaande kinderen geven beleefd te kennen dat zij met grote verbazing en diep leedwezen hebben vernomen dat de Raad in zijne jongste vergadering het voorstel van den wethouder B. Ruesink heeft aangenomen waarbij aan Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid is verleend de kinderen die den leeftijd van 12 jaar hebben bereikt van de openbare scholen te verwijderen.

Dat zij heel goed begrijpen kunnen om welke redenen de Raad zich met dit ongelukkig voorstel heeft kunnen verenigen, doch dat naar hun idee de zorg voor de beurs der ingezetenen bij den Raad wat te ver gaat en hoogere belangen daarbij schromelijk worden

voorbij gezien – dat het verwijderen der leerlingen van de scholen op den vastgestelden leeftijd in strijd is met alle beginselen van recht en billijkheid waardoor de Raad de oorzaak wordt dat vele ouders gedwongen worden hunnen kinderen gedeeltelijk te onthouden wat ieder ouder verplicht is voor God en zijn geweten zijne kinderen te doen geven n.l. voldoend onderwijs opdat deze in hun later lever in staat zijn hun eigen brood te verdienen. Dat op den leeftijd van 12 jaar het onderwijs eerst recht vruchten begint te dragen, zoodat het derhalve moet op den weg van den Raad ligt het schoolgaan ook na dien tijd te bevorderen.
Dat de uitvoering van meer genoemd besluit tot grove onbillijkheid aanleiding moet geven tenminste als de Raad het alleen wil toegepast zien op die scholen in de gemeente waar ……. er het salaris van een onderwijzer mede kan uitsparen. Of zou het billijk zijn dat b.v. de kinderen in het dorp tot boven de 12 jaar school zouden mogen gaan terwijl die van denzelfden in Halle of Velswijk zouden moeten verwijderd worden? Mogen de ingezetenen van het eene deel der gemeente rechten genieten welke die van het andere deel moeten missen dat zich bij de ondergetekenden daarenboven nog dit bezwaar voordoet welke kinderen moeten het eerst verwijderd worden? De kosteloos onderwijsgenietenden? Dat zou onschristelijk zijn! Dan de betalenden?, maar mogen die ouders dan gedwongen worden hunnen kinderen met financieel nadeel naar elders te zenden terwijl zij in de gemeente reeds hoogere lasten betalen dan allen? Maar waarom nog de fungeerende onderwijzers minder te doen gegeven dan de wet toelaat?
Tenslotte hopen en wenschen de ondergetekenden dat bij den Raad ook de hoogste belangen der ingezetenen behartiging zullen vinden en het noodlottig besluit in dien geest zal worden gewijzigd, dat de leeftijd waarop de leerlingen de openbare school moeten verlaten wordt vastgesteld op vijftien jaren.
In de tweede plaats geven de ondergetekenden beleefd te kennen dat het ingrijpende voorstel betreffende het te heffen schoolgeld, zoals het is ingediend hun onaannemelijk voorkomt omdat blijkbaar volstrekt geene rekening is gehouden met het finantieel vermogen der ingezetenen daar velen wien het nu reeds bezwaarlijk valt hun aanslag te voldoen door het voorgestelde verhoogde tarief boven hunnen krachten zullen worden belast, terwijl nog daarenboven het verhoogde schoolgeld aanleiding zal geven tot groter school-verzuim en tot te vroeg verlaten der school.
Redenen waarom zij dringend en met ernst verzoeken bij het vaststellen van het te betalen schoolgeld weinig of niet boven het wettelijk voorschrift te gaan.

4

Zelhem 8 julij 1890
't Welk doende was getekend:
G. Kummeling en nog 37 handtekeningen.

Nieuwe Spelling
Op 10 september 1935 besluit de Zelhemse gemeenteraad dat de eerder door de regering vastgestelde Nieuwe Spelling op de Zelhemse scholen zal worden ingevoerd.